

I u 21. veku imaćemo nacionaliste koji vode »poreklo« iz 1968.

Pošto je „prvoborac“ u borbi protiv nacionalizma uglavnom država i birokratija, na mala vrata se uvlači onaj toliko kritikovani koncept „socijalističke nacije“. Uopšte, odavno je upozoreno da je najpogubniji „rezultat“ po marksizam i revolucionarni pokret prenamaglašavanje države kao odlučujućeg instrumenta socijalističke revolucije.

Zamenik direktora Marksističkog centra CK SK Srbije Dušan Janjić je „nacionalista“. Tako se međusobno, u šali, nazivaju naši stručnjaci za nacionalno pitanje. U njihovom krugu Janjićeva studija „Otvoreno pitanje nacije“ naišla je na zapažen odjek.

Vaše gledanje na nacije i njihovu ravnopravnost daleko je od njihovog svođenja na „organizovanje ključeva“? Vi ste i „protivnik“ ideje da se istorije poima kao delo nacija?

- Gramši je jednom istakao da je za čoveka koji nema svoju ličnost korisno da bude nacionalan. Kod nas je to, posebno od 1968-69, veoma vidno. To korisno-nacionalno i, često, nacionalističko.

Zašto ste izabrali baš te godine?

- Te godine nisam slučajno izabrao. Mislim da se time moramo ozbiljno, „kao društvo“, pozabaviti, uz sve uvažavanje osobnosti tog datuma, recimo, u Beogradu i onih „refleksa“ koji su došli sa strane, izvan Jugoslavije, i koje je ona imala širom Jugoslavije. Na žalost, može se reći da i ja idem za „formalnim povodima“ - nekako to koincidira sa petnaestogodišnjicom...

Ostavimo to „formalno“... Na koji način su 68. i nacionalizam povezani?

- „Golim okom“ se vidi da se nakon te „složene godine“ dešavaju prve javne demonstracije na Kosovu, a tada počinje i legalizacija pojedinih nacionalističkih ekscesa koji će dovesti do kontrarevolucije, „mas-pokreta u Hrvatskoj, 1971.

To je ono što se vidi „golim okom“! A iza?

- Tih godina blaga podrška nacionalizmu, ako tako može da se kaže, postoji u raznim delovima zemlje i tom podrškom „rukovode“ mahom ljudi čija je glavna politička legitimacija: „Mi smo borci protiv junske anarhije!“.

No, marksisti uvek treba da gledaju kao marksisti: istorija je istorija klasnih borbi. Taj obrazac važi za celu istoriju i ceo svet, a za nas - jok!

Ako prihvatimo da su u periodizaciji našeg razvoja, pa i razvoja nacionalnog pitanja, „lipanjska gibanja“ važan datum, moramo zaviriti u to koje socijalno-klasne snage učestvuju u tom sukobu!

Veoma je važno, na primer, i da uočimo prelom nastao '48. Od tada se klasna borba, po svom sadržaju i oblicima, vodi kao borba unutar socijalizma za novi ljudskiji, za samoupravljanje i naravno, za održanje i jačanje državno-socijalističke vladavine birokratije. To je osobeni sukob koji se odvija, prvenstveno, „unutar socijalističkih snaga“. To je i 1968.

Neko vreme sam, recimo, proučavao naš pravni sistem, posebno izborni: tu se lepo može pokazati da i kod nas postoji klasna borba u donošenju raznih propisa, zakona i Ustava. Dakle, na nivou pravne regulative se to vidi, tako je u svakom društvu pa i kod nas!

Nikad ne postoji jedan „čist“ način proizvodnje, uvek su tu taloži starog pomešani sa vrenjem novog! I danas imamo nešto što je početak prave društvene svojine i nešto što je tek nacionalizacija, dakle, još ne socijalizacija. A imamo i grupno-svojinske odnose i klasičnu privatnu svojinu!

To je vrsta analize koja nas dovodi do prepoznavanja klasnih snaga?

- Po Marksu, postoje vladajuće klase i frakcije na vlasti vladajuće klase. Nikada jedna klasa u celini nije na vlasti!

Mi smo junske događaje iz '68, smestili u sferu neposredno političkih događaja, čak dnevno-političkih a ne socijalnih ili „nacionalnih“...

- To je pogrešno! I to nije - po mom shvataju - jedina greška! Sukob koji izražava '68, sukob je u čijoj je osnovi bila kriza pokreta za samoupravljanje, sukob koji je bio reakcija na tu krizu - arbitraran je, odnosno potisnut i odložen. A to je iskoristila pre svih nacionalistička kontrarevolucija.

Ne pada mi na pamet da tvrdim kako su svi koji su učestvovali u tom sukobu bili u potpunosti svesni njegovog smisla. Niti smatram da su na jednoj strani bile samo „samoupravne snage“ a na drugoj „birokratski otpor“. Ali, osnovna socijalna matica - i idejna matrica - bila je borba za samoupravljanja. Moramo i ovde posmatrati maticu. Ona će se pamtiti. Iz njenih derivata će tek posle nići problemi poput „grupe profesora“. Ali, to su tek „derivati“ koji odvlače od bitnog toka, a ne nužni istorijski proizvod. Nužni proizvodi su rezultat načina na koji je sukob razrešen. Tako ćemo i u XXI veku, zbog bujice nacionalizma koji dolazi nakon '68, imati nacionaliste „poreklom“ iz te godine.

Ukoliko se već danas ne prave koraci koji vode u budućnost, u novu, istinsku zajednicu ljudi, do nje nećemo ni doći. U ovom kontekstu je jedino i moguće pojmiti sve revolucionarne potencijale, na primer, jugoslovenstva danas, ali i pravu klasnu suštinu otpora ovom opredeljenju.

Tito je, u govoru na beogradskoj televiziji, juna '68, dao ono što je trebalo da bude način rešenja sukoba. Ali taj put rešenja podrazumevao je ostvarenje privredne reforme, promenu u distribuciji socijalno-političkih moći, čak razbijanje jednog vrednosnog sistema i načina (koji se pripremao) „rešavanja nacionalnog pitanja“. Reforma je, međutim, morala da pogodi one koji su trebali da je sprovedu!

Zato nije ni sprovedena ?

- Da!

Nisu bile sprovedene ni smernice!

Nisu! Ozbiljna analiza bi pokazala da je u njima bilo dominantno ono što je dominiralo u javnosti uopšte, da ne kažem da su se one direktno nastavile na Ustav iz '63, (ako samo izuzmemo one delove Smernica - studentski standard, dostupnost studija pojedinim socijalnim slojevima, dakle socijalne razlike, nezaposlenost - koji u ustave i onako ne ulaze). Ali, nacionalne birokratije su već bile jake i snažno decentralizovane. Osmi kongres SKJ (decembar '64) već je legalizovao nacionalnu ekonomsku ravnopravnost, što se u praksi - **suprotno osnovnoj ideji!** - izrodilo u identifikovanje republika sa nacijom i odvelo u autarhiju republika i pokrajina.

Dabome, ideja samoupravljanja i klasno-socijalne (i nacionalne) snage koje se za njega bore, i dalje žive i rade: zato i imamo samoupravljanja koliko ga imamo i po tome ova zemlja i jeste socijalistička!

Ali, revolucija nije uvek u celoj zemlji na istom nivou! Postoje oscilacije uslovljene razlikama u istorijskom razvitku, u klasnoj svesti, u dominaciji određenih klasnih snaga u jednoj naciji, u kulturnom razvoju pojedinih „sredina“.

I „golim okom“ se vidi da se nakon „složene 1968. godine“ dešavaju prve javne demonstracije na Kosovu, a tada počinje i legalizacija pojedinih nacionalističkih ekscesa koji će dovesti do kontrarevolucije „mas-pokreta“ u Hrvatskoj 1971.

Kosovu je, na primer, bilo važnije da dođe do elementarne nacionalne afirmacije Albanaca nego da rešava probleme samoupravljanja! KPJ/SKJ je nastao na raznim tradicijama mišljenja i delovanja i to se tu i tamo vidi i danas! U SKJ, pored izvornog Marksa, participaciju i druge ideje.

Kad nastanu otvoreni sukobi - to se veoma dobro vidi!

Recimo, dakle, da borba protiv nacionalnog zatvaranja ekonomija, pa i ideologija traje bar petnaest godina! Ali danas su veoma snažne struje koje zagovaraju shvatanje da nacionalne ekonomije donose „komparativne prednosti”. A pošto „svako prvo treba da čisti pred svojim vratima”, takva shvatanja su „nedodirljiva”!

- Teorijski, već dugo su poznati svi nedostaci „nacionalnih ekonomija”, a sada ih samo demonstriramo i praktično!

Što se tiče kritike „druge” nacionalne „sredine”, mislim da tu suviše često upadamo u logiku koju bismo morali da prevladamo!

To je kad se nacionalizam prati po sredinama?

lako smo, bar formalno, u opštim opredeljenjima protiv toga, zapada se u tu „logiku”, pa se onda prati nacionalizam u Sloveniji, pa nacionalizam Srbije, pa nacionalizam Kosova...

Marksisti uvek treba da gledaju marksistički: istorija je istorija klasnih borbi. Taj obrazac važi za celu istoriju i za ceo svet.

Ako se upadne u tu „logiku”, onda se pojedinačni nacionalistički ispadi ili ekscesi, ili takozvane nacionalističke „pojave” - spore: da li je to deo kontrarevolucije ili su to pojedinosti? Takva „sredinaška” logika obično izaziva homogenizovanje baš onih snaga protiv kojih se borimo.

Emancipacija nacije i njihove „sredine” ne moraju nužno da vode ka tom regional-socijalizmu!

Mi imamo uvreženu ideju - to je već postala fiks-ideja! - da je posebna obaveza komunista i pripadnika jedne nacije da se prvo bore protiv nacionalizma u svojoj naciji, pogotovu u višenacionalnim „sredinama”. Potenciramo višenacionalne sredine! Postoji čak teza da su višenacionalne sredine (naročito kad se administrativno poklapaju sa republičkim i pokrajinskim granicama) bolje od nacionalno homogenih! One su taj takozvani garant stabilnosti ili „treći činilac” - čak je i taj termin u upotrebi!

Pošto je u njima „prvoborac” protiv nacionalizma uglavnom država i birokratija, na mala vrata se uvlači onaj toliko kritikovani koncept „socijalističke nacije”, „sovjetskog naroda”.

Mi se danas, na primer, kad je reč o nacionalnom pitanju, nalazimo pred problemima španske revolucije. Rešavamo dileme koje su stajale pred španskim socijalistima 1935. godine: koliki stepen autonomije dati pojedinim delovima zajednice, odnosno da li graditi nacionalne države i njih ujedinjavati!?

Kada pročitate španske polemike iz tih godina, videćete da se i kod nas manipuliše istim argumentima. Ne verujem da se istorija vraća, ali je poučna. Vrlo lako se - sa postojećim teorijskim saznanjima i istorijskim iskustvom - može uspostaviti dijagnoza - kuda vodi autonomaštvo!

Osmi kongres SKJ je legalizovao nacionalnu ekonomsku ravnopravnost, što se u praksi - suprotno osnovnoj ideji izrodilo u identifikovanje republika sa nacijom i odvelo u autarhiju republika i pokrajina.

Odvajam autonomaštvo kao ideologiju zatvaranja od autonomije za koju, na primer, u Vojvodini, postoji mnogo više razloga i svi su dublji od onih koje propagira ideologija autonomaštva.

Da bi postojala stvarna autonomija, mora se odmah razbijati autonomaštvo koje ne može, kao na Kosovu, da se poveže samo sa nacionalistima jedne nacije, ali može, i moraće, da se poveže sa sličnim „centrifugalnim ideologijama”, što, opet, stvara razdor među narodima.

Ne verujem da je takav razdor deo naše samoupravne alternative!

To su ideologije koje ubrzano rade na sopstvenoj kodifikaciji. Kod nas se razvio čitav pokret teritorijalnih nauka!

- Jeste, to je ono što je meni sumnjivo: odjedanput imamo snage za silne sinteze - svako pravi svoje enciklopedije i posebne, autonomne istorije - a da nismo razvili prethodne, neophodne analize! Sinteze, međutim, zahtevaju ozbiljnu kritiku postojeće istorijske svesti, što naše enciklopedije i istorije nisu. Neophodno je prethodno razlučiti tradiciju i tradicionalizam, mitologiju i činjenice.

Kao da se „vraćamo” u 18. vek, koji razvija „nacionalno mecenstvo” države nad historiografijom a naučnike pretvara u službenike. Time je otpočelo doba nacionalne istorije koje se na Zapadu dovršava sa početkom XIX veka. To je doba u kojem vlada „nacionalna preokupacija”, traganje za svim onim što može potvrditi „nacionalne zahteve” (od kraljeva, „pravica” do nacionalnih pokreta). Iz ovog doba su ona „traganja” za etnoporeklom i nacionalnim precima, koje možemo prepoznati i u nekim najnovijim studijama.

Već dugo su poznati svi nedostaci „nacionalnih ekonomija”, mi ih sada samo demonstriramo i praktično.

Osnovna slabost ovog pristupa je što svoj pogled usmerava sve dublje i dublje u prošlost, što otkriva masu „nacionalnih činjenica”, ali nije u stanju da spozna celinu istorije nacije koju proučava. Uostalom, on to ne može jer nema u vidu sadašnjost, osim u licu svog mecene i njegovih interesa, a još manje je na stajalištu budućnosti.

Treba nam ozbiljnija analiza i takve istorijske svesti. Istina, bilo je takvih pokušaja, ali kad to rade teoretičari u zatvorenom krugu, malo toga mogu praktično da reše. Takva jedna kritička analiza je „stvar”, zadatak pokreta.

Rešavamo dileme koje su stajale pred španskim socijalistima 1935. godine:koliki stepen autonomije dati pojedinim delovima zajednice, odnosno: da li graditi nacionalne države i njih ujedinjavati.

Ako posle ozbiljnih teorijskih rasprava izostane ozbiljna rasprava u SK i društvu, onda teorijsko ostane puka pena ispod koje i dalje teku druge, stare struje.

Bilo da je reč o Enciklopediji Jugoslavije, bilo o „autonomikama”, valja pokazati jedan relativan odnos prema njima: moramo shvatiti da su to, ipak, zahvati jednog prošlog vremena. To je zahtev građanske epohe, doba liberalizma koji hoće da svoje znanje pokažu kao večito znanje. A znanje se menja.

Danas je mnogo ozbiljnih istoričara, pa i među vama „nacionalistima”, koji znanje menjate vrlo brzo!

- U poslednjih nekoliko godina vidno je uspešno „dizanje nivoa” teorijskog mišljenja o naciji. Ta misao više nije onako usamljena kao što je bila koliko juče. Tu se mi razlikujemo od drugih, pogotovu socijalističkih zemalja. Postoje i veoma ozbiljni rezultati te misli. Ne znam da li je i jedna nauka pokazala u toj meri ograničenja koncepcije koje naciju vezuju za državu!

Druga je stvar što nije uspelo i u praksi da se potvrdi.

Govorim o „masi pojedinaca” koji se bave nacionalnim pitanjima. Saznanja još nisu sistematizovana. Neizvesno je da li će do toga ikad doći, jer za takvu sistematizaciju ne postoje materijalni „državni interesi” na nivou Jugoslavije.

Sem jednog instituta u Sloveniji, koji se zapravo bavi proučavanjem problema Slovenaca u Austriji i Italiji, i jednog pokušaja u Bosni (institut pri Marksističkom centru BiH, koji je tek u povoju, ne postoji nijedan „centar” koji bi se bavio nacionalnim pitanjem.

Za dva bitna društvena globalna problema – a to piše u svakom dokumentu – klasni i nacionalni, nemamo nikakvo organizovano proučavanje.

Postoji Jugoslovenski institut za samoupravljanje „Edvard Kardelj” sa sedištem u Ljubljani!

- Pitanje je koliko je on stvarno, po temama u saradnicima, jugoslovenski! To ja ne znam. Više bih voleo da postoji i jedan institut za nacionalno pitanje „Edvard Kardelj” sa recimo, sedištem u Skoplju, ili, zašto ne u Prištini!? To bi bio i neki normalan odnos prema Kardelju, koji nije značajan samo zato ili pre svega što je Slovenac.

Ne vidim razlog da se formiraju posebni odbori u Hrvatskoj za Krležu ili Bakarića, u Sloveniji za –Kardelja ili Kidriča, u Srbiji se javljaju pak pojedinci i instituti zaduženi za Milentija Popovića. Njihov značaj je mnogo širi od tek nacionalnog!

Ima nešto što bih nazvao podržavljenim mišljenjem o naciji. To izražava i ta „odborska” briga o našim velikanima. Pa se onda na to nadoveže i drugi važan princip podržavljenog mišljenja o nacionalnom: kad je „pravi trenutak” da se nešto o tom nacionalnom kaže.

Kaže se: „nije trenutak, da sačekamo! Ne možeš ti to reći, to prvo treba da kaže ta-i-taj...”.

Da li je to jedino ogtaničenje pred teorijskim mišljenjem o naciji?

- Teorijsko mišljenje o naciji, kao i o svakom drugom konkretnom, tzv. „posebnom pitanju” društvene stvarnosti, u nas, dugo se kretalo, a i danas se kreće, u stogo omeđenim granicama. Tu su, pre svega: izraziti pritisak, emocija, užih interesa. Podsetio bih na ono što se odavno znalo, a što se često zaboravlja, da nema vrednosno neutrlnog mišljenja, jer je ono deo akcije, izmene stvarnosti.

Mišljenje samoupravljanja, a i problema nacije u njemu, ne može biti samo mišljenje poznatog već u budućeg, zato misao mora imati više prostora za kritičko-marksističko preispitivanje dometa, a time i slabosti, u rešavanju ovog gorućeg pitanja naše zajednice. Ona mora temeljnije ući u probleme koji su doveli do toga da su, u nas, snažne tendencije da se nacionalno iz „organskog” principa revolucije sve više svodi na pitanje „organizacionog principa”.

Vrlo lako se – sa postojećim teorijskim saznanjima i istorijskim iskustvom – može uspostaviti dijagnoza: kuda vodi autonomastvo.

Može li se tako opravdati, na primer, „čuđenje” uspoljeno povodom demonstracija albanskih nacionalista i iredentista?

- Čuđenje i zabrinutost su kćerke neznanja, a majka nauke (da parafraziram Vikoa iz „Načela nove znanosti”). To se dobrim delom odnosi i na jugoslovenska naučna istraživanja o Kosovu, pa i, uopšte, konkretni odnos prema svakom „posebnom pitanju”.

Koliko je ovo svodenje nacionalnog na „organizacioni princip” povezano sa vladavinom političkog?

- Ima u današnjim politizacijama, pre svega, potvrde činjenice da živimo doba sveopšte i svemoćne vladavine politike, ali i kada je u pitanju politizacija nauke, to je i izraz činjenice da nijedna nauka nije vrednosno neutralna, a za marksizam se ta neutralnost i pretpostavlja, odnosno njega i obeležava revolucionarni angažman. Ali, znatna je i izuzetno snažna ideologizacija marksističke teorije, i to po dva osnovna: teorijsko uopštavanje gradi se na posrednoj činjenici ili događaju dnevno-političke akcije, ili se ova opravdava „teorijskim” uopštavanjem. Tako se brkaju teorije, strategija i taktika, kao što je svojevremeno ukazivao Lukač.

Kao što smo pali u zamku političkog mišljenja, odnosno sužavanja revolucionarnog horizonta. Kako vrhunski cilj, u praktičnoj politici i njenom teorijskom „opravdanju” postavili smo političku emancipaciju (na primer, nacije, odnosno čoveka), a ovu pak redukovali na izgradnju „sopstvene” države. Tako smo se odrekli mogućnosti da činimo i one iskorake u socijalnu emancipaciju čoveka, koji su inače, i naznačeni u programskim i nekim ustavnim aktima (koji normalno nose obeležja političkog). Ukoliko se već danas ne prave „koraci” koji vode u budućnost, u novu, istinsku zajednicu ljudi, do nje nećemo ni doći. U ovom kontekstu je jedino i moguće pojmiti sve revolucionarne potencijale, na primer, jugoslovenstva danas, ali i pravu klasnu suštinu otpora ovom opredeljenju.

Najpodobniji „rezultat”, po marksizam i revolucionarni pokret, je pak, preneglašavanje države kao odlučujućeg instrumenta socijalističke revolucije, na što je, davno, upozoreno.

To je, pre svega, odrednica staljinističkog dogmatizma. Odnosi li se ona i na neki savremeni „pravac” mišljenja, u nas?

- Pored staljinističkog dogmatizma koji je u svojoj „izvornoj” varijanti, u nas, odavno u „defanzivi” na što je, uostalom, bio primoran ne samo teorijskom kritikom koliko kritičkom praksom (posebno: 1948, zatim otpočinjanjem klasne borbe za samoupravljanje 1950-54, i kasnije 1963, 1968, itd). Ali, primetna je jedna osobeno „jugoslovenska varijanta” ovog mišljenja. Ono pored dogmatskog poimanja odnosa „baza” - „nadogradnja” ili dubokog naklona prema državi i partiji (ne pojmljenoj uvek kao Savez komunista), a najčešće nosioca dnevnog-političkog odlučivanja distribucije ugleda i moći, ima i elemente ono što izvorno marksističko mišljenje u traganju za putevima revolucionarnog, samoupravnog preobražaja ovog društva. Uostalom, pod okriljem ovog drugog je i nastalo da bi se sve više približavao „teorijskom” objašnjavanju svakog „sistematskog rešenja”, da bi samoupravljanje svelo najčešće na političku „sferu”, i uvek na „sistem”. Pre nekoliko godina to sam nazvao „voždovačkom školom marksizma”. Mislim da je određenje dobro i nedovoljno, jer pogađa stvari, ali je i suviše usko locirano.